

СТРУКТУРА ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС
«СОЛОДКА ДАРУСЯ»

У статті розкрито структурну класифікацію діалектної лексики у романі Марії Матіос «Солодка Даруся», проаналізовано її функції та нарічну приналежність діалектизмів твору. Виділено фонетичні, граматичні, словотвірні і лексичні діалектизми роману.

Ключові слова: діалектизм; лексика; лексичний, фонетичний, граматичний, словотвірний діалектизм; парадигма.

Мова художньої літератури, постійно розвиваючись, вбирає в себе значну кількість діалектних елементів – у цьому виявляється її сила і новизна. Літературна скарбниця насичена творами українських митців, які повною мірою послуговуються багатством діалектної лексики, і роман буковинської письменниці Марії Матіос є одним із таких.

Доцільність і необхідність вживлення діалектизмів у мову художнього твору залишається дискусійним питанням сучасного мовознавства, тому актуальність теми є очевидною. Роман Марії Матіос відносно недавно побачив світ, і тема використання діалектних елементів у ньому є малодослідженою, що спричинює необхідність її теоретичного та практичного вивчення.

Й. О. Дзензелівський, С. П. Бевзенко, Ф. Т. Жилко, Б. В. Кобилянський своїми науковими працями вказали широкі шляхи розвитку української діалектології. Невелика кількість статей відомих літературознавців Т. В. Гребенюк («Мораль, гріх і провина в концептосистемі прози М. Матіос»), Р. Б. Харчук («Сучасна українська проза: постмодерний період»), І. М. Римарук («Трояка ружа, або Солодка Даруся»), присвячених темі, свідчать про її актуальність та необхідність подальшого дослідження.

Метою роботи є дослідження діалектної лексики роману Марії Матіос «Солодка Даруся», аналіз функцій та нарічної приналежності діалектизмів твору.

Детальний аналіз лексики твору дозволяє стверджувати, що його діалектні елементи ілюструють південно-західне наріччя, а саме галицько-буковинську групу говорів, бо основою для лексичної тканини твору стали покутсько-буковинські (надпрутські) говірки, які мають специфічні ознаки.

Серед фонетичних особливостей характерними є такі:

- 1) вживання пом'якшених шиплячих [ш], [ж], [ч]: (*ч'ого, плач', ш'о* [5: 164]);
- 2) поширеність звукосполук [ги], [ки], [хи] (*пастухи, вироб'єки, [5: 110] сардаки* [5: 102]);

3) виразно виявлене ствердіння [с], [ц] у кінці слів (*дес, хтос, абис* [5: 29], *чогос, кудис* [5: 58], *конец* [5: 60]), а також часто і в інших позиціях (*вівца, к'ерниці, водиці* [5: 67]);

4) нерідко [р'] пом'якшується (*зор'а* [5: 93], *тепер'* [5: 125]);

5) словоформи з відмінними від літературної мови чергуваннями голосних *о, е з і* (*войни* – війни, *оногде* – іноді); *е з о* (*цему* – цьому); *и з і* (*инчі* – інші, *Галиція* – Галичина); *ц з ч* (*ніц* – нічого, *ци* – чи); *о з нулем звука* (*сопокійна* – спокійна).

Морфологічні ознаки південно-західного наріччя у творі виділено такі:

1) розрізнення, хоч і непослідовне, твердої і м'якої груп іменників I та II відміни (*коневи* [5: 52], *землеу, долонеу* [5: 34]);

2) у дієслівних формах I особи однини теперішнього часу нерідко зберігаються звуки [д], [т], [з], [с], не переходячи у відповідні шиплячі (*ход'у, нос'у* [5: 23], *воз'у, біз'у* [5: 109]), хоча поряд можливі й форми типу *хожу, ношу, вожу, біжу* та інші;

3) наявні форми 3-ої особи однини дієслів II відміни типу *ходе, носе, воде* [5: 39];

4) вживаються паралельні складені форми майбутнього часу типу *меш ходити* – будеш ходити, *ме робити* – буде робити [5: 127].

Діалектизми покутсько-буковинської групи надають твору особливого колориту, «допомагають письменниці відтворювати місцеві особливості мовлення, змальовувати народні характери й життєві ситуації» [3: 202], у яких розкриваються ці характери, прив'язувати зображувані події до певного соціального й територіального мовного середовища, до певного періоду історії. Такі діалектизми наближаються до наддіалектних явищ, адже стилізують розмовний невимушений колорит авторської оповіді, вирізняють твір з-поміж інших й актуалізують інтерес читача. Використані в тексті, вони не потребують додаткового пояснення, бо їхнє значення розкриває контекст. Хоча значення деяких покутсько-буковинських діалектизмів авторка пояснює у примітках: *чір* – собача їжа, каша [5: 59]; *дріб* – вівці [5: 92]; *чипіти* – бути нахиленим [5: 93]; *слонити* – присипляти [5: 94]; *вадитися* – сваритися, сперечатися [5: 95]; *шпаровитий* – винахідливий, метикуватий; *міщулик* – мішечок [5: 100]; *каламітний* – заводій [5: 104]; *крішечка* – дрібка [5: 105]; *половик* – яструб; *мерша* – мертвечина [5: 87]; *флинькати* – плакати, схлипувати; *мняцканий* – зім'ятий, неprasований [5: 110]; *глагоїти* – заспокоювати [5: 112]; *кавальчик* – маленький шматочок [5: 83]; *п'іланитися* – лізти, дертися [5: 114]; *фертик* – по всьому; *спрутити* – напнути [5: 115]; *рупцак* – рюкзак; *верстак* – ровесник [5: 132]; *возниця* – дерев'яна споруда для коптіння м'яса [5: 143] та ін.

Драма «Солодка Даруся» – зразок природного й доцільного вживлення діалектних слів у тканину літературного твору. Найбільшу групу складають лексичні діалектизми – природні елементи відтворених діалогів, прямої мови персонажів: – *Та але на вас ніяка бола не впала, кумо, то чого ви так печетесь?! – Бо не знаю, що там діється у тій проклятій хаті, а я живу по сусідству. Так що печуся задля свого спокою і справедливості.* [5: 69]. За структурою текст твору побудований у формі звучання різних голосів.

Письменниця вводить у пряму мову лексичні елементи, за якими впізнаються особливості покутсько-буковинської говірки. Деякі лексичні діалектизми вводяться у невластне авторську мову, вживання їх мотивоване вказівкою на мовця: *Коли втомлені дальнім переходом люди вернулися на свої обійстя, в селі вже порядкували другі совіти, повідомив Танасій Максим'юк, який у Конятин не евакуйовувався, а переховувався в селі – у своїй бужарні-возниці. Кілька хат були пограбовані на ніч, так що їхнім вчорашнім господарям довелося ходити по людях просячи.* [5: 143].

Частини тексту по-різному насичені діалектизмами, їхня роль – урізнобарвлювати розмовний стиль оповіді. Як зазначає С. Я. Єрмоленко, деякі лексичні одиниці своїм фонетичним оформленням лише натякають на діалектне джерело, власне, вони виконують роль засобів стилізації під невимушене говіркове спілкування. Художній текст побудовано у формі розповіді з елементами діалогу, і діалектні слова виступають засобом типізації, індивідуалізації, а також локалізації зображуваних подій [3: 204].

Діалектизми-синоніми роману Марії Матіос надають мові твору експресивних відтінків. Наприклад, до слова *плакати* використано синоніми *слинитися, флинькати, затягувати носом схлипи: Чого ви слинитесь, небого?; Флинькаю, Мільку любий, бо, як надумаю, що нас усіх тут чекає то й камінь би заплакав; Зафайкувала собі й Василина, раз по раз затягуючи носом схлипи* [5: 109-110]. До слова *вагітність* підібрано діалектизми-синоніми *тяж, веремінність, ходити з черевом: Ніхто Матронки з черевом не видив* [5:89].

Яскравими діалектними маркерами твору є також словотвірні діалектизми. За словами С. П. Бевзенка, важливу роль при розрізненні діалектів на рівні словотворення відіграють фонетичні модифікації словотвірних морфем. В українській діалектній мові нерідкі випадки, коли фонетичні варіанти словотвірних морфем виникають внаслідок того, що в одних діалектах збереглася старовинна форма якоїсь словотвірної морфеми, тоді як в інших відбулися зміни в її фонетичному оформленні, зумовлені нефонетичними причинами [1:70]. Словотвірний діалектизм *окремішний* (окремиий), демонструє відмінну від унормованої літературної мови комбінацію афіксів *иш, н* із твірною основою. Також у тексті широко представлені граматичні діалектизми, що зберегли давні типи відмінювання форм слова (*дітво* – діти, *люде* – люди, *вберя* – вбрання, одяг) й демонструють віднесеність до інших граматичних підкласів, парадигм (*ся спричинило* – сталося, *здаєми'ся* – здається мені, *що си робить* – що вам зробилося).

Стилістичним показником розмовного мовлення є закінчення іменників жіночого роду третьої відміни в родовому відмінку однини: *справедливости, злости, заздлости, хтивости, крові, любові* – справедливості, злості, заздлості, хтивості, крові, любові. Але використання різних закінчень відповідної морфологічної ознаки є непослідовним, бо зустрічаємо також *області, молодості, користі, заздлості*.

Стиль оповіді поєднує в розлогих синтаксичних конструкціях розмовні звороти, які роблять синтаксис природним щодо відтворення інтонацій і форм розмовної мови [3: 201]. Органічно вплітаються в авторську оповідь пояснення

діалектних назв предметів: *Ніхто не знав, та й не допитував ніколи, Іванового прізвища, лише відколи світ та сонце люди і діти в Черемошнім призвішувалися йому Цвичком, бо дуже любив Іван збирати по довколишніх селах залізччя, а найбільше – цвяхи, по-тутешньому «цвики», з яких згодом робив дрімби і продавав їх чи то в Кутах, чи в Косові на базарі* [5: 40].

Авторська мова часом просякнута офіційно-діловим забарвленням, колоритом іншого часу, що надає більшої значимості описаним подіям: *Отож забрали Цвичка на п'ятнадцять діб у район. Перше: за вчинення опору владі і її повноважному представникові під час виконання ним службового обов'язку, друге – за намагання заволодіти зброєю дільничного міліціонера, і третє – лихослів'я, приниження честі й гідності присутніх під час конфлікту в приміщенні сільської хати. Число, Підписи. Кінець протоколу. Гайда, Іване, щоб не був такий мудрий коло розумних* [5: 73-74].

Отже, діалектна лексика роману «Солодка Даруся» є засобом творення та розкриття внутрішнього світу, характеру персонажів, їхніх почуттів та переживань, є засобом збагачення та урізноманітнення не лише художнього, а й розмовного стилів мови, інтонаційного малюнку оповіді.

Вживання діалектизмів в аналізованому художньому тексті виправдане – вони необхідні для детальної характеристики зображуваних осіб, сцен, подій, зрозумілі з контексту, нічим не затемнюють зміст твору, а отже, кількісно і якісно не порушують художньо-естетичної краси твору, сприяють її довершеності.

Тема вживлення діалектних слів у тканину художніх творів потребує подальших ґрунтовних досліджень. Окремої уваги заслуговують лінгвістичні дослідження, спрямовані на виявлення лексичних, граматичних, фонетичних, словотвірних особливостей у творах інших сучасних письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. До характеристики відмінностей у словотворі української діалектної мови // Мовознавство. – 1975. – №3. – С.68–73.
2. Дзензелівський Й. О. Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття. – Ужгород, 1958. – 321 с.
3. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози // Українознавство : Науковий громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал. – 2008. – №1. – С.198–205.
4. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова. – К.: Радянська школа, 1960. – 243 с.
5. Матиос Марія. Солодка Даруся. – Львів: ЛА «ПРАМІДА», 2005. – 176 с.

В статті раскрыта структурная классификация диалектной лексики в романе Марии Матиос «Солодка Даруся», проанализированы ее функции и наречная принадлежность диалектизмов произведения. Выделено фонетические, грамматические и лексические диалектизмы романа.

Ключевые слова: диалектизм; лексика; лексический, фонетический, грамматический диалектизм; парадигма.